

තෙරසමෝ පාඨෝ

උපකකමෝ

රාජා තං කාරණං දිසවා භයප්පතො ඵසො ඛො මං මාරෙඤ්ච රජ්ජමපි ගහිතුං සමඤ්චො, ඵතං මාරෙඤ්ච වට්ඨති'ති විනොතො නගරං සමපතො කුමාරං පකෙකාසාපෙඤ්චො අමචෙච ආහ. ඉමං භණෙ ඛන්ධනාගාරෙ කරොථා'ති ආණාපෙසි. තෙ තථා කරිංසු' අථ'සස වසන්තසස වන්තාරො මාසා අතිකන්තා. තතො රාජා චතුමාසචචයෙන දීසතො සට්ඨිභත්ථප්පමාණෙ සට්ඨිචෙච්චකලාපෙ ආහරාපෙඤ්චො ගණධියො සොධාපෙඤ්චො අනොතො අයොසාරං පුරෙඤ්චො රාජඛගණෙ ධපාපෙඤ්චො විසමලොමකුමාරං ඛන්ධනාගාරතො ආහරාපෙඤ්චො අමචෙච ඵචමාහ. භණෙ සවායං කුමාරො ඉමිනා ඛගෙන චෙච්චකලාපෙ චතුරඛගුලං චතුරඛගුලං කන්චා ඡිඤ්ඤ. තො චෙ ඡිඤ්ඤං සකෙකාති, තං මාරෙථා'ති ආහ.

(රසවාහිනී, ජමබ්බදීප්පත්තිකථා)

පදමාලාව

දිසවා	(පු.කි)	-	දුක
භයප්පතො	(සං)	-	බියට පැමිණියේ
ඵසො	(ස.නා)	-	මෙතෙමේ
මාරෙඤ්ච	(පු.කි)	-	මරා
සමඤ්චො	(නා)	-	දක්ෂයෙකි
මාරෙඤ්ච	(තු)	-	මරන්නට
වට්ඨති	(කි)	-	වටී
සමපතො	(කි)	-	පැමිණියේ
පකෙකාසාපෙඤ්චො	(පු.කි)	-	කැඳවවා
ඛන්ධනාගාරෙ	(ස)	-	සිරගෙහි
දීසතො	(න)	-	දිගින්
සට්ඨිභත්ථප්පමාණෙ	(ස)	-	සැටරියන් පමණ
චෙච්චකලාපෙ	(ස)	-	උණමිටි
ආහරාපෙඤ්චො	(පු.කි)	-	ගෙන්වාගෙන
ගණධියො	(නා)	-	ගැට
සොධාපෙඤ්චො	(පු.කි)	-	ගුද්ධ කොට
අයොසාරං	(ස)	-	යකඩකුරු
ඛගෙන	(නා)	-	කඩුවෙන්
චතුරඛගුලං	(ස)	-	සතර අඟලක්
ඡිඤ්ඤං	(තු)	-	සිඳින්නට
මාරෙථා	(කි)	-	මරවී

අභ්‍යාස

1. 'උපකකමො' ඡේදය සිංහලට නගන්න.
2. ඡේදය ආශ්‍රයෙන් පහත සඳහන් ප්‍රශ්නවලට පාලියෙන් පිළිතුරු සපයන්න.

- i. එතං මාරෙකුං වට්ඨිති කො විනෙසි?
- ii. කෙ කං ඛන්ධනාගාරෙ යපෙසුං?
- iii. ඛන්ධනාගාරෙ වසනසස තසස කති මාසා අතිකකනතා?
- iv. රාජා සට්ඨිවෙච්ඤාපෙ ආහරිතා කිං කිං අකරි?
- v. අනෙතා වෙච්ඤාපෙ කානි පුරෙසි?

සන්ධි II

පහත දැක්වෙන තද කළු අකුරින් මුද්‍රිත පදවලට අවධානය යොමු කරමින් හොඳින් කියවන්න.

- සුජෙම් බුද්ධං කුසුමෙනනෙත
- යං සච්චහද්දගිරිකෙ සුමනාවලගෙ
- තතො නං සුඛමඤ්චි
- ඡායාව අනපායිනී
- චකකංච චහතො පදං

ඉහත පාලි පාඨවල කුසුමෙන + අනෙත යන දෙපදය 'කුසුමෙනනෙත' යනුවෙන් ද, සුමන + අචල + අගෙ යන පද 'සුමනාවලගෙ' යනුවෙන් ද සුඛං + අඤ්චි යන දෙපදය 'සුඛමඤ්චි' යනුවෙන් ද, ඡායා + ඉච යන දෙපදය 'ඡායාව' යනුවෙන් ද, චකකං + ඉච යන දෙපදය 'චකකංච' යනුවෙන් ද සන්ධි වී තිබේ. එම පද සන්ධි නො වී තිබුණේ නම්,

- සුජෙම් බුද්ධං කුසුමෙන + අනෙත
- යං සච්චහද්දගිරිකෙ සුමන + අචල + අගෙ
- තතො නං සුඛං + අඤ්චි
- ඡායා + ඉච අනපායිනී
- චකකං + ඉච චහතො පදං

උච්චාරණය කිරීමේ දී හා ලේඛනයේ දී අපහසුතා ඇති වේ. මේ නිසා පද සන්ධි කිරීමෙන් ප්‍රයෝජන කිහිපයක් සිදු වන බව පෙනේ.

- ලේඛනයට පහසුවීම
- සුබෝච්චාරණය
- පද්‍ය බන්ධනයේ දී ඡන්දස් රැකීම
- භාෂා භාවිතයේ දී ව්‍යක්ත බව

සන්ධි ප්‍රභේද

පාලි භාෂාවේ සන්ධි අභ්‍යන්තර සන්ධි හා බාහිර සන්ධි යැයි ප්‍රධාන වශයෙන් ප්‍රභේද දෙකකි.

අභ්‍යන්තර සන්ධි

තනි පදයක් තුළ සිදු වන්නේ අභ්‍යන්තර සන්ධිය යි. නාම, සමාස, තද්ධිත, කිතක හා ආබ්‍යාත පද සාදා ගැනීම සඳහා ශබ්ද ප්‍රකෘතියකට හෝ ධාතුවකට ප්‍රත්‍යය එක් කෙරෙයි. මෙහි දී සිදු වන්නේ අභ්‍යන්තර සන්ධිය යි. අභ්‍යන්තර සන්ධිය අනිවාර්ය වේ.

බුද්ධ	+	සි	= බුද්දො		පව	+	අ	+	ති	පවති
නර	+	අං	= නරං		ලිඛ	+	අ	+	අනති	ලිඛනති
වානර	+	එන	= වානරෙන		ගමු	+	අ	+	සි	ගව්‍යසි

බාහිර සන්ධි

වෙන් වෙන් වශයෙන් ඇති පද දෙකක් අතර සිදු වන සන්ධිය බාහිර සන්ධිය යි. අභ්‍යන්තර සන්ධිය මෙන් බාහිර සන්ධිය අනිවාර්ය නො වන අතර ලේඛකයාගේ හෝ කථිකයාගේ හෝ කැමැත්ත පරිදි සන්ධි කිරීමට හෝ නො කර සිටීමට හැකි ය. පාලි භාෂාවේ බාහිර සන්ධි ප්‍රභේද හතරක් දක්නට ලැබේ.

- ස්වර සන්ධිය
- නිග්ගහිත සන්ධිය
- ව්‍යංකෘත සන්ධිය
- වොම්ස්සක සන්ධිය

ස්වර සන්ධිය

සන්ධි වන පද දෙකෙන් පූර්ව වර්ණය හා පර වර්ණය ස්වර නම් එය ස්වර සන්ධියට අයත් වේ.

ලොක්	අ	+	අගො
ජාය්	ආ	+	ඉව
බඤ්ඤස්ස	අ	+	ඉව
තථ	ආ	+	එව
ස්	ඔ	+	අපි

ස්වර සන්ධියේ ප්‍රභේද කිහිපයකි.

1	පූර්ව ස්වරලෝපය	ලොක	+	අගො	ලොකගො
2	පර ස්වරලෝපය	පන	+	ඉමෙ	පනමෙ
3	අසවර්ණාදේශය	න	+	උපෙති	නොපෙති
4	යකාරාදේශය	පති	+	අනං	පව්වනං
5	වකාරාදේශය	සො	+	අසස	සවසස
6	දකාරාදේශය	ඉධ	+	අභං	ඉදාභං
7	රීකාරාදේශය	යථා	+	එව	යථර්ව
8	අඛ්‍යාදේශය	අභි	+	උගගතො	අඛ්‍යගගතො
9	පූර්වස්වර දීර්ඝය	කිංසු	+	ඉධ	කිංසුධ
10	පරස්වර දීර්ඝය	සදධා	+	ඉධ	සදධීධ
11	ය,ව,ම,ද,න,ක,ර,ළ,ග ආගමය	තසමා	+	ඉභ	තසමාතිභ

පූර්ව ස්වරලෝපය

ස්වරයක් පර වූ විට පූර්වස්වරය ලොප් වේ. (සරා සරෙ ලොපං)

ලොක + අගො - විසන්ධිය
 ලොක් + අ + අගො - පූර්ව වර්ණයේ ස්වර ව්‍යාඤ්ජන වෙන් කිරීම
 ලොක් + ~~අ~~ + අගො - පූර්ව ස්වරලෝපය
 ලොකගො - සන්ධි පදය

තිණ + ඉමානි - තිණමානි ධනමෙම + අඤ්චී - ධනමමඤ්චී
 සබ්බෙ + එව - සබ්බෙව නො හි + එනං - නොහෙනං
 හිකඤ්චී + ඔවාදො - හිකඤ්චීනොවාදො සමෙකු + ආයසමා - සමෙකායසමා

පර ස්වරලෝපය

අසමාන ස්වරයක් පර වූ විට පර ස්වරයට විකල්පයෙන් ලෝපය වේ. (වා පරො අසරූපා)

පන + ඉමෙ
 පන + ~~ඉ~~මෙ - පර ස්වරලෝපය
 පනමෙ

යසස + ඉදානි - යසසදානි ආකාසෙ + ඉව - ආකාසෙව
 සඤ්ඤා + ඉති - සඤ්ඤාති වකඤ්චී + ඉඤ්චියං - වකඤ්චීඤ්චියං
 ඡායා + ඉව - ඡායාව වඤ්ඤා + අභං - වඤ්ඤාභං

අසවර්ණාදේශය

පූර්ව ස්වරයට ලොප් කළ විට පර ස්වරය වූ ඉකාර උකාර දෙකට පිළිවෙළින් එකාර ඔකාරාදේශය වේ. (කවචාසවණණං ලුතෙන)

බන්ධුසස + ඉව	න + උපෙති
බන්ධුස්ස් + අ + ඉව	න් + අ + උපෙති
බන්ධුස්ස් + අ + ඉව - පූර්ව ස්වරලෝපය	න් + ඉ + උපෙති - පූර්ව ස්වරලෝපය
බන්ධුස්ස් + එව - අසවර්ණාදේශය	න් + ඔ පෙති - ඔකාරාදේශය
බන්ධුසෙසව	නොපෙති

චන්ද + උදයො - චන්දොදයො	උප + ඉකඛිති - උපෙකඛිති
යථා + උදකෙ - යථොදකෙ	උප + ඉතො - උපෙතං
සූරිය + උදයො - සූරියොදයො	ඡන + ඊරිතං - ඡනෙරිතං

යකාරාදේශය

ස්වරයක් පර වූ විට ඉවර්ණයට යකාරයක් ආදේශ වේ. (ඉවණණො යනනවා)

පති + අනං
 පත් + ඉ + අනං
 පත් + ය් + අනං - යකාරාදේශය
 පත් + චි + අනං - චකාරාදේශය
 පචි + චි + අනං - දච්ඤය
 පචචනං

අති + අනං - අචචනං	ඉති + ආහ - ඉචචාහ
ඉති + එවං - ඉචචෙවං	ඉති + ආදයො - ඉචචාදයො

- ★ සබ්බොචනි - යකාරයට චකාරයක් ආදේශ වීම.
- ★ පරදෙවහාවො ධානෙ - ස්ථානාසන්න වශයෙන් ද්විත්ව වීම.

ස්වරයක් පර වූ විට පූර්ව පද කෙළවර ඇති එකාරයට ද යකාරයක් ආදේශ වේ. (යමෙදනසසාදෙසො)

තෙ + අස්ස	
ත් + එ + අස්ස	මෙ + අයං - මයායං
ත් + ය් + අස්ස - යකාරාදේශය	තෙ + අහං - තයාහං
තාස්ස	

වකාරාදේශය

ස්වරයක් පර වූ විට පූර්ව පදයේ කෙළවර ඇති ඔකාර උකාරයන්ට පිළිවෙළින් වකාරාදේශය වේ.

සො + අසස	අනු + එති
ස් + ඔ + අසස	අන් + උ + එති
ස් + වි + අසස - වකාරාදේශය	අන් + වි + එති - වකාරාදේශය
සවසස	අනෙති
අඵ බො + අසස - අඵබවසස	අනු + අද්ධමාසං - අනුද්ධමාසං

රිකාරාදේශය

ස්වරයකින් පර වූ එකාරයට රිකාරයක් ආදේශ වේ. මුලින් ඇති දීර්ඝ ස්වරය හ්‍රස්ව වේ. (එවාදිසසරි පුබ්බො ච රසෙසා)

යථා + එව	
යථා + රිව	- රිකාරාදේශය
යඵරිව	- දීර්ඝ ස්වරය හ්‍රස්ව වීම

මෙම පද දෙක යඵෙව යනුවෙන් ද සන්ධි වේ.

අබ්භාදේශය

ස්වරයක් පර වූ විට 'අභි' ශබ්දයට 'අබ්භ' යන ආදේශය වේ. (අබ්බො අභි)

අභි + උගගතො	
අබ්භ + උගගතො	- අබ්භ ආදේශය
අබ්භ් + ඈ + උගගතො	- පූර්ව ස්වරලෝපය
අබ්භුගගතො	

පූර්ව ස්වර දීර්ඝය

පරස්වරය ලොප් වූ විට පූර්ව ස්වරය දීර්ඝ වේ. (පුබ්බො ච)

කිංසු + ඉධ	
කිංසු + ඔ	- පර ස්වරලෝපය
කිංස් + උ + ධ	
කිංස් + උඟ + ධ	- පූර්ව ස්වරදීර්ඝය
කිංසුධ	
ලොකසස + ඉති	- ලොකසසාති
සාධු + ඉති	- සාධුති

පර ස්වර දීර්ඝය

පූර්ව ස්වරය ලොප් වූ විට පර ස්වරය දීර්ඝ වේ. (දීඝං)

යානි + ඉධ
 යාන් + ඉධ - පූර්ව ස්වරලෝපය
 යාන් + ඊ ධ - පර ස්වරදීර්ඝය
 යානීධ

සදධා + ඉධ = සද්ධධ තථා + උපමං = තථුපමං
 අති + ඉතො = අතීතො බුද්ධ + අනුසසති = බුද්ධානුසසති

ය ව ම ද න ත ර ළ ග ආගමය

ස්වර දෙකක් අතරට ය ව ම ද න ත ර ළ ග යන අකුරු ආගම වේ.
 (යවමදනතරළාචාගමා)

න + ඉමසස
 න + ය් + ඉමසස - යකාරාගමය
 නයිමසස

ති + අඛිකං = තිචඛිකං ඉතො + ආයති = ඉතොනායති
 ලහු + එසසති = ලහුමෙසසති තසමා + ඉහ = තසමාතිහ
 අතත + අතථං = අතතදතථං සබ්භි + එව = සබ්භිරෙව
 ඡ + අභිඤ්ඤා = ඡළභිඤ්ඤා පුථ + එව = පුථගෙව

අභ්‍යාස

1. පහත දැක්වෙන ප්‍රශ්නවලට පිළිතුරු සපයන්න.
 - i. ප්‍රධාන සන්ධි ප්‍රභේද නම් කරන්න.
 - ii. සන්ධි ප්‍රයෝජන ලියා දක්වන්න.
 - iii. ස්වර සන්ධි ප්‍රභේද ලියා දක්වන්න.
 - iv. ස්වර සන්ධි ප්‍රභේදයන්ට අදාළ බාලාවකාර සූත්‍රපාඨ ලියන්න.
2. 'උපකකමො' ඡේදයේ ඇති සන්ධි පද උපුටා දක්වන්න.

3. පහත දැක්වෙන විසන්ධි පද සන්ධි කරන්න.

i. තෙන + එව	vi. නගරෙ + එව
ii. පන + එකදා	vii. පති + ආගමි
iii. විරෙන + එව	viii. පන + එසො
iv. ඉති + ආදීනි	ix. ඉදානි + අපි
v. වසස + උදකෙන	x. පාදෙ + අපි
vi. පාතො + එව	xi. අභි + උගගතො

4. පහත සඳහන් සන්ධිපද විසන්ධි කරන්න.

i. තසමානිහ	v. මාතානි
ii. ආකාසෙව	vi. අතීච
iii. තප්පමං	vii. තථාපි
iv. නාතිකකමති	viii. සුරියාලොකං
v. සාධුති	ix. පුථගෙව

5. පහත සඳහන් සන්ධි ප්‍රභේද සඳහා නිදසුන් දෙක බැගින් දෙන්න.

- i. පූර්ව ස්වර ලෝපය
- ii. පර ස්වර ලෝපය
- iii. අසවර්ණාදේශය
- iv. අබ්‍හාදේශය